

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА

СЕРГЄЄВА ІРИНА ЛЕОНІДІВНА

УДК 929+631.52/53:633:634+575+01.016(09)(48) Єнкен Б.К.

**ПРОФЕСОР Б.К. ЄНКЕН (1873-1943) – ВЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ,
ОРГАНІЗАТОР ВІТЧИЗНЯНОЇ АГРОНОМІЇ ТА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ ПЕРШОЇ
ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

07.00.07 – історія науки й техніки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України

Науковий керівник: доктор сільськогосподарських наук,
професор, академік НААН
Вергунов Віктор Анатолійович,
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека
Національної академії аграрних наук України,
директор

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, старший науковий
співробітник
Литвинко Алла Степанівна,
Державна установа «Інститут досліджень науково-
технічного потенціалу та історії науки імені
Г. М. Доброва НАН України», провідний науковий
співробітник відділу історії та соціології науки і
техніки

кандидат історичних наук
Пильтяй Оксана Миколаївна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди» МОН України, старший викладач кафедри
теорії і методики технологічної освіти та комп'ютерної
графіки

Захист відбудеться «30» січня 2019 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.373.01 у Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці Національної академії аграрних наук України за адресою: 03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10, читальний зал.

З дисертацією можна ознайомитись у Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці Національної академії аграрних наук України за адресою: 03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10, читальний зал.

Автореферат розіслано « » грудня 2018 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Д 26.373.01
кандидат історичних наук

Т.М. Підгайна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку України провідну роль відіграє сільське господарство, головним завданням якого є забезпечення продовольчої безпеки і покращення якості життя народу. Вирішення цих питань ґрунтується на досягненнях аграрної науки, які є потужним теоретичним і методологічним фундаментом стратегії ведення сільського господарства. Успіхи науки і сільськогосподарського виробництва неможливі без вивчення багатого досвіду, накопиченого поколіннями дослідників і практиків землеробства. На даному шляху залишається багато «білих плям», що заважає повною мірою використати їхній досвід для подальшого прогресу сільськогосподарської науки. З цієї точки зору є виключно актуальним визначення внеску талановитого вченого-агронома, селекціонера, теоретика і практика, організатора сільськогосподарської науки, популяризатора наукового ведення сільського господарства Б. К. Єнкена (1873-1943 рр.). Дослідження даного питання є важливим для кращого розуміння шляхів становлення і перспектив розвитку вітчизняної аграрної науки і сільського господарства.

Б. К. Єнкен був справжнім енциклопедистом, зробив суттєвий внесок у цілу низку різноманітних наукових напрямів: рослинництво, селекцію та насінництво, комплекс дисциплін з якості зерна, вчення про генетичні ресурси рослин, тваринництво, маркетинг, організацію сільськогосподарського виробництва, його технічне забезпечення, історію аграрної науки і виробництва, бібліографію тощо. Він був талановитим педагогом – вихователем плеяди всесвітньо відомих вчених-селекціонерів, популяризатором науки. До історії вітчизняної сільськогосподарської науки Б.К. Єнкен увійшов як автор численних наукових і науково-популярних праць, які визначаються практичною значущістю і свідчать про широкий світогляд їхнього автора.

Вивчення на сучасному рівні досліджень, наукових результатів ученого має важливе значення як для історії науки і техніки так і аграрного виробництва України.

Слід констатувати, що більшість дослідників творчої та практичної діяльності Б. К. Єнкена недостатньо уваги приділили окремим її етапам і сторонам. Зокрема неповністю розкрито значення робіт вченого, як одного з перших у світовій науці, хто обґрунтував актуальність запобігання звуженню генетичного різноманіття сільськогосподарських культур шляхом збереження сортів народної селекції та споріднених дикорослих форм, поряд із селекційними сортами у спеціальних колекційних розсадниках. Це заклало фундамент для створення у подальшому Національного банку генетичних ресурсів рослин України.

Потребують вивчення шляхи і результати розвитку наукових напрямів, започаткованих вченим в організованих за його активної участі роботах на Саратовській сільськогосподарській дослідній станції (нині ФДБНУ «Науково-дослідний інститут сільського господарства Південного Сходу» РАСГН), Харківській селекційній станції (нині Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН), Миронівській дослідній станції (нині Миронівський інститут пшениці ім. В. М. Ремесла НААН) та в інших провідних установах України та колишнього СРСР.

В цілому наукова, громадська, педагогічна діяльність Б. К. Єнкена мала суттєвий вплив на підвищення продуктивності вітчизняного сільського господарства, досягнення продовольчої безпеки в Україні, зростання інтелектуального рівня і добробуту нації.

Усі ці аспекти зумовлюють актуальність дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до загального напрямку наукових досліджень Інституту історії аграрної науки, освіти і техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН: «Науково-організаційні та регулятивні засади інноваційної діяльності в системі аграрної науки: теоретико-методологічні, історико-наукознавчі, архівні, бібліографічні аспекти дослідження» (номер державної реєстрації 0116U002102), «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико-концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U002103).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне історичне дослідження діяльності професора Б. К. Єнкена, аналіз його наукової спадщини, особистого вкладу в становлення і розвиток сільськогосподарської науки та освіти в Україні (кінець XIX – перша половина XX ст.).

Для досягнення поставленої мети передбачалося вирішення таких основних задач:

- встановити на основі історіографічного аналізу ступінь наукової розробки, охарактеризувати джерельну базу проблеми;
- розкрити чинники формування наукового світогляду Б. К. Єнкена;
- виділити періоди життя і наукової діяльності вченого;
- узагальнити основні напрями творчих пошуків ученого у вимірі розвитку сільськогосподарської науки на початку першої половини XX ст.;
- розкрити особистий внесок ученого у становлення і розвиток сільськогосподарської науки і дослідної справи;
- встановити значущість наукових праць Б. К. Єнкена для селекції та збереження й ефективного використання генетичних ресурсів рослин;
- визначити роль Б. К. Єнкена у підготовці кадрів для сільськогосподарської науки;
- визначити результати реалізації наукового спадку Б. К. Єнкена.

Всі вищевказані завдання вирішувалися на основі вивчення маловідомих архівних та опублікованих джерел.

Об'єкт дослідження – розвиток сільськогосподарської дослідної справи, аграрної науки та освіти (кінець XIX – початок XX ст.).

Предмет дослідження – наукова, педагогічна та організаційна діяльність професора Б. К. Єнкена, його теоретичні здобутки і практичний вклад у сільськогосподарську дослідну справу в Україні першої половини XX століття.

Хронологічні межі дослідження окреслені особливістю вивчення персоналії та охоплюють період життя Б. К. Єнкена протягом 1873-1943 рр.

Територіальні межі дослідження визначені місцем народження (Тамбовська

губернія, Російська імперія), навчання (Ризький політехнічний інститут, м. Рига). Наукова і творча діяльність Б. К. Єнкена відбувалася на просторах України і колишнього СРСР.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальні принципи історизму, об'єктивності, що передбачають опис та аналіз подій та явищ на основі науково-критичного осмислення різноманітних джерел: історико-порівняльного, історико-системного, аналітико-синтетичного, біографічного, статистичного методу, а також методів персоналізації та джерелознавчого й архівознавчого аналізу. Комплексне застосування різноманітних способів пошуку, аналізу та синтезу забезпечило можливість оптимального використання архівних джерел, опублікованих документів і наукових праць. Завдяки вищевказаним методам вдалося повніше дослідити наукову спадщину Б. К. Єнкена.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у постановці та вирішенні важливого завдання з розкриття наукового вкладу професора Б. К. Єнкена у становлення і розвиток вітчизняної агрономії та сільськогосподарської дослідної справи першої половини ХХ ст.

У дисертаційному дослідженні вперше:

- систематизовано джерельний матеріал, що дозволяє реконструювати й охарактеризувати основні етапи становлення і розвитку наукового світогляду професора Б. К. Єнкена;

- на основі комплексного історико-наукового аналізу творчої спадщини професора Б. К. Єнкена висвітлено результативність його творчого доробку за основними напрямками наукової діяльності;

- розкрито особистий внесок ученого у становлення і розвиток вітчизняної агрономії та сільськогосподарської дослідної справи у контексті формування Національного генетичного банку рослин України;

- доповнено наукову біографію Б. К. Єнкена, зокрема розкрито його здобутки як повітового агронома Петровської земської управи Саратовської губернії та одного з організаторів і керівників Харківської селекційної станції із залученням до наукового обігу маловідомих архівних матеріалів;

- охарактеризовано діяльність наукових установ у реалізації наукової спадщини Б. К. Єнкена.

Удосконалено періодизацію наукового шляху вченого відповідно до найбільш вагомих подій у його житті за проблемно-тематичним принципом.

Дістав подальшого розвитку напрям наукової роботи з відтворення діяльності видатних вітчизняних учених-природознавців.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані і обґрунтовані результати дослідження можуть бути застосовані при дослідженні історії розвитку вітчизняної агрономії та сільськогосподарської дослідної справи як науки; у навчальному процесі при вивченні спецкурсів «Історія науки і техніки», «Історія України», «Сільське господарство», «Історія сільськогосподарської науки»; вони сприятимуть підготовці узагальнюючих підручників, навчальних посібників, довідників, словників, енциклопедичних видань тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним

науковим дослідженням. Наукові результати і висновки отримано автором самостійно. Всі публікації за темою дослідження є одноосібними.

Апробація результатів дослідження. Основні результати наукових досліджень були представлені та обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, зокрема: дев'ятих наукових читаннях, присвячених діяльності Олександра Парфенійовича Бородіна (1848 - 1898) (Київ, 14.10.2013 р.); Всеукраїнській конференції молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів, присвяченій 100-річчю Національної академії наук України (Київ, 20.04.2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених і спеціалістів «*Історія освіти, науки і техніки в Україні*» (Київ, 18.05. 2018 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 8 одноосібних наукових публікаціях, серед яких 5 статей у наукових фахових виданнях, із них 1 – у зарубіжному науковому виданні; 1 – у електронному виданні, 3 – публікації у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структуру та обсяг дисертації підпорядковано провідній ідеї, меті та конкретним завданням дослідження і спрямовано на цілісне, взаємопов'язане висвітлення проблем, сукупність яких узгоджується з предметом дослідження. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, аналізу джерельної бази та методологічних засад дослідження, викладення результатів власних досліджень, висновків, списку використаних джерел (275 позицій) та 18 додатків. Загальний обсяг дисертації – 229 сторінки, основний текст роботи викладено на 160 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, розкрито наукову новизну; визначено об'єкт, предмет, хронологічні межі та методи дослідження; сформульовано мету й завдання; показано зв'язок роботи з науковими темами; розкрито практичне значення одержаних результатів; зазначено відомості про особистий внесок здобувача, структуру дисертаційної роботи й апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі «Ступінь наукової розробки, джерельна база та методи дослідження»** проаналізовано історіографію, вивчено архівні документи за темою дисертації, обґрунтовано застосовані в процесі роботи методологічні принципи і методи.

У підрозділі 1.1. «*Історіографія теми дисертаційного дослідження*» наведено результати пошуку історичних відомостей з досліджуваної тематики у вітчизняній науковій літературі. У хронологічній послідовності розподілено залучені праці на три основні періоди: 1) *дорадянський (1909-1917 рр.)*; 2) *радянський (1918-1992 рр.)*; 3) *пострадянський (1992-2017 рр.)*.

Дорадянську історіографію започаткувано у «Південно-Російській сільськогосподарській газеті»¹ за 1909 р. інформацією про передумови створення

¹ Общее собрание Харьковского Общества сельского хозяйства. Южно-Русская сельскохозяйственная газета. 1909. № 3/4. С. 13.

під Харковом ентомологічної станції за ініціативою Б. К. Єнкена і А. М. Рабіновича. У процесі творчого пошуку багато інформації було виявлено в опублікованій доповіді «Розвиток дослідної справи в Росії і її стан в нинішній час»², виступах на з'їздах з дослідної, селекційно-насіннової та контрольно-насіннової справи і сортознавства. Їх було висвітлено у матеріалах з'їздів – «Трудах»³. Питанням організації сільськогосподарської дослідної справи, розвитку суспільної агрономії, селекції, захисту рослин, запобігання звуженню генетичного різноманіття сільськогосподарських культур присвячено доповіді вченого на спеціальних нарадах⁴.

У літературі *радянського періоду* зазначається, що вчений став ініціатором проведення Курсів з підготовки інструкторів з насінневої справи⁵, активно працював у Всеукраїнському товаристві насінництва⁶ та Комітеті сільськогосподарського рослинництва⁷. В авторській статті А. Кузьменко⁸ ґрунтовно висвітлено діяльність Б. К. Єнкена у роботі комісії Ботанічної секції (СГНКУ) з обстеження культурних польових рослин України.

У шостій частині довідника «Наука і наукові працівники СРСР»⁹ (1928 р.) надається довідка про Б. К. Єнкена, як ученого-агронома, вченого секретаря Сільськогосподарського наукового комітету України, голову Бюро нових культур та інтродукції Сільськогосподарського наукового комітету України (СГНКУ), селекціонера сільськогосподарських рослин (рису, ячменю, соняшнику).

У статті В. В. Шутько наведено вичерпні відомості про історію створення Всеукраїнського торговельного музею і наукову діяльність у ньому вченого¹⁰. У 1929 р. Б. К. Єнкен від Всеукраїнського торговельного музею разом із сином Вадимом взяв участь у роботі Всесоюзного з'їзду із генетики, селекції, насінництва

² Празднование 25-ти летия. *Хуторянин*. 1909. № 41. С. 1393.

³ Журналы заседаний секции лесного дела и доклады секции, отчет Бюро по созыву съезда. *Труды 1-го Всероссийского сельскохозяйственного съезда в Киеве (1-10 сентября 1913 г.)* / под ред. И.Г. Черныш, И.А. Прилежаева. Киев : Тип. А.М. Пономарева, 1914. Вып. VII. 143 с.

⁴ Комиссия по сортоведению. Второе заседание 12-го февраля. *Труды совещания по сельскохозяйственному опытному делу (10-17 февраля 1913 г.)* / Главное управление землеустройства и земледелия. Петроград: Тип. Ред. период. изд. Мин-ва финансов, 1914. Вып. II. С.155-171.

⁵ Курсы для подготовки инструкторов по семенному делу. *Южно-Русская сельскохозяйственная газета*. 1918. № 46. С. 30–31.

⁶ Отчет о деятельности Всеукраинского общества семеноводства с 1 апреля по 31 декабря 1922 г. Харьков, 1923. С. 9.

⁷ Отчет комитета сельскохозяйственного растениеводства за 1913 год. *Труды Харьковского общества сельского хозяйства*. 1913, вып. IX Деятельность общества за 1913 г. Харьков : Тип.-литогр. М. Сергеева и К. Гальченка, 1914. С. 128-132.

⁸ Кузьменко А. Ботаничне дослідження культурних польових рослин України. *Труды сільськогосподарської ботаніки* / Ботанічна секція СГНКУ. 1926. Т. 1. Вип. 1. С. 15-16.

⁹ Єнкен Б[орис] Карл [ович]. *Наука и научные работники СССР*. Научные работники СССР без Москвы и Ленинграда / АН СССР. Ленинград, 1928. Ч.6. 810 с.

¹⁰ Шутько В.В. Науково-організаційна діяльність Б.К. Єнкена у Всеукраїнському торговельному музеї Київського контрактного ярмарку. / *Історія освіти, науки і техніки в Україні*. Матеріали Міжнародної XI Всеукраїнської конференції молодих учених та спеціалістів, 18 травня 2016 р. Київ, 2016. С. 281-283.

та племінного тваринництва¹¹. Порядок денний з'їзду порушував важливі питання генетики, прикладної ботаніки, прикладної зоології, селекції та насінництва.

У ювілейній статті, присвяченій 100-річчю від дня народження В. С. Пустовойта, автором І. М. Єлагіним зазначається, що Б. К. Єнкен є першим селекціонером з культури соняшнику в Україні, який у 1911 р. започаткував наукову школу з селекції соняшнику на Харківській дослідній станції¹². У статтях В. І. Дідуся, Л. Г. Щелко, М. П. Гончарова, І. К. Захарова, О. І. Прянішнікова фрагментарно вказано на діяльність видатного вченого.

У пострадянський період відбувається переосмислення внеску провідних учених у різні галузі науки і техніки. Академік НААН В. А. Вергунов у своїй книзі (2014 р.) реконструював і дослідив життєвий шлях і головні творчі напрацювання вченого, а також запропонував власну десятиетапну періодизацію його діяльності¹³.

Цінну інформацію наведено у статтях Г. Л. Зеленського, А. В. Пухальського, В. В. Шутько. Таким чином, у процесі історіографічного аналізу з'ясовано, що досліджувана проблема не знайшла повного відображення в науковій вітчизняній історіографії. Історіографічний аналіз засвідчив, що на сьогоднішній день відсутня цілісна картина творчого життя і наукового доробку Б. К. Єнкена, що робить тему актуальною для подальшого розгляду.

У підрозділі 1.2. «Джерельна база дослідження і методи дослідження» виконано аналіз архівних документів, що були різними за змістом, видами та походженням. Основою дисертаційного дослідження слугували насамперед наукові праці вченого, які було розподілено на групи: архіви, головні публікації – наукові статті, доповіді, повідомлення, рецензії. Здійснено аналіз 127 опублікованих робіт вченого. Наукові праці Б. К. Єнкена характеризувались фундаментальністю і новизною і по теперішній час є актуальними. Завдяки проведеному контент-аналізу, наукову спадщину Б. К. Єнкена поділено за напрямками: організація дослідної справи (32 праці), вітчизняна агрономія (31), сільськогосподарська кооперація (19), тваринництво (15), популяризаційна діяльність (12), садівництво (6), технічне забезпечення (6), захист рослин (5) і картоплярство (1). Виокремлено два головні напрями дослідження вченого – організація дослідної справи та вітчизняна агрономія.

У напрямі сільськогосподарської дослідної справи головними публікаціями вченого є такі: «Полтавське дослідне поле (1884-1909 рр.)»¹⁴, «Листи з-за кордону

¹¹ Список учасників Всесоюзного съезда по генетике, селекции, семеноводству и племенному животноводству 10–16 января 1929 г. *Труды Всесоюзного съезда по генетике, селекции, семеноводству и племенному животноводству в Ленинграде* (10–16 января 1929 г.). Ленинград : Изд-во редакц. коллегии съезда, 1929. Т. 1. С. 149.

¹² Єлагин І. Н. Выдающийся ученый-селекционер. К 100-летию со дня рождения академика В.С. Пустовойта. *Вестник АН СССР*. 1986. № 5. С. 134-141.

¹³ Вергунов В. А. Професор Єнкен Борис Карлович (1873-1943): нарис життя та творчої діяльності / ННСГБ, НААН. Київ : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 432 с. (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 74).

¹⁴ Єнкен Б. К. Развитие опытного дела в России и его современное положение. *Двадцатипятилетие Полтавской опытной станции (1884–1909 г.)*. Историческое обозрение. Полтава : Электр. тип. И. А. Фришберга, 1916. Вып. 2. С. 25–77.

(Нотатки селекціонера), I. Париж, 10 вересня»¹⁵, «Листи з-за кордону (Нотатки селекціонера), II. Четверта генетична конференція у Парижі»¹⁶, «До питання про організацію селекції сільськогосподарських рослин в Росії»¹⁷, «Селекція і її значення за кордоном (Короткий історичний нарис про сучасне положення наукової і практичної селекції в Західній Європі та Північно-Американських Сполучених Штатах»¹⁸, «Про організацію товариства селекції сільськогосподарських рослин і насінництва півдня Росії при Харківському товаристві сільського господарства»¹⁹, «Необхідність скликання всеросійських з'їздів з окремих галузей дослідної справи і негайної організації обласних з'їздів (комітетів) на місцях»²⁰. Майже всі вони присвячені селекції рослин, а також впровадженню новітніх заходів і методів, які сприяли подальшому розвитку галузевої науки як у теорії, так і практиці.

До джерельної бази, перш за все, віднесено матеріали із фондів № 27, 166, 1230 – Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України у м. Київ; № 3, 237, 304, р-6069 – Державного архіву Харківської області у м. Харків; № 5 – Державного архіву Вінницької області, м. Вінниця і № 1343 Російського державного архіву у м. Санкт-Петербург (Росія). Опрацювання цих фондів дало можливість відтворити більш цілісне уявлення про життя і наукову діяльність Б.К. Єнкена. За допомогою архівних матеріалів вдалося простежити напрями діяльності вченого і громадського діяча у розвитку вітчизняної агрономії, сільськогосподарської дослідної справи, селекції, педагогіки та виокремити результати проведеної роботи. Варто відмітити, що в Державному архіві Харківської області у фонді № 3 зберігається особова справа № 4372 «О недопущении Бориса Карловича Енкена на службу в земство как политически неблагонадежного». В ній знайдено раніше невідомі факти з життя вченого у 1905 р., які наклали фатальний відбиток на творчу долю Б.К. Єнкена.

Дисертанткою вперше залучено до наукового обігу архівні матеріали вказаної вище особової справи. Необхідно зазначити, що у процесі дослідження було налагоджено контакт із науковцями Ризького політехнічного університету (раніше

¹⁵ Енкен Б.К.. Письма из заграницы (Заметки селекционера). Харьков: Харьк. О-во сел. хоз-ва, 1912. 32 с.

¹⁶ Енкен Б. К. Четвертая генетическая конференция в Париже. *С.-х. вестн. Юго-Востока*. 1911. № 20. С. 12–13.

¹⁷ Енкен Б. К. К вопросу об организации селекции сельскохозяйственных растений в России. *Южно-Русская сельскохозяйственная газета*. 1909. № 1/2 (25 января). С. 309–327.

¹⁸ Енкен Б. К. Селекция и ее значение за границей (краткий исторический очерк и современное положение научной и практической селекции в Западной Европе и Северо-Американских Соединенных Штатах. *Труды первого съезда деятелей по селекции сельскохозяйственных растений, семеноводству и распространению семенного материала* (10–15 января 1911 г. в г. Харьков) : доклады / под ред. Комитета в сост. П. В. Будрина, А. А. Потемни, Б. Н. Рождественского, Л. П. Сокальского. Харьков : Тип.-лит. М. Х. Сергеева и К. М. Гальченка, 1911. Вып. II. С. 107–139.

¹⁹ Енкен Б. К. Об учреждении Общества селекции сельскохозяйственных растений и семеноводства Юга России при Харьковском Обществе Сельского Хозяйства. *Южно-Русская сельскохозяйственная газета*. 1909. № 1/2 (25 января). С. 332–338.

²⁰ Енкен Б. Необходимость созыва всероссийских съездов по отдельным отраслям опытного дела и немедленной организации областных съездов (комитетов) на местах. *Южно-Русская сельскохозяйственная газета*. 1909. № 1/2 (25 января). С. 85–94.

Ризький політехнічний інститут), де навчався Б.К. Єнкен, і додано нові матеріали зі студентських років життя вченого.

У процесі творчого пошуку було проаналізовано періодичні видання: «Хуторянин»²¹ і «Сільськогосподарський вісник Південного Сходу»²², які контекстово розширили опосередковані інформаційні відомості про наукову роботу Б. К. Єнкена на Харківській дослідній станції Харківського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості.

Історіографічним джерелом вивчення доробку Б. К. Єнкена стало видання «Краткие итоги работы 1910-1923 гг.»²³ Харківської обласної дослідної станції, підготовлене В. Я. Юр'євим.

З урахуванням специфіки об'єкта, предмета, мети і завдань даного дослідження, дисертанткою застосовано загальні принципи історизму, всебічності, достовірності й об'єктивності, системності, історіографічної традиції та діалектичного розуміння історичного процесу.

При вирішенні завдань цієї роботи було використано три групи методів: загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція та дедукція, узагальнення, логічний), історичні (проблемно-хронологічний, історико-системний, історико-порівняльний, історико-географічний) та міждисциплінарні (біографічний, персоналізації, статистичний, методи джерелознавчого та архівознавчого аналізу).

З їхньою допомогою вдалося розглянути досліджувану тему в хронологічній послідовності, виявити чинники, які сприяли подальшому розвитку вітчизняної агрономії і сільськогосподарської дослідної справи та особистий внесок Б. К. Єнкена у кожен із досліджуваних галузей, удосконалити періодизацію його наукового доробку, визначити значущість одержаних здобутків, зробити обґрунтовані висновки та надати рекомендації. Застосований комплекс методів дозволив вирішити поставлені завдання і досягти мети дослідження.

У другому розділі «Формування наукового світогляду Б. К. Єнкена» розкрито еволюцію наукового світогляду вченого першої половини ХХ ст.

У підрозділі 2.1. «Основні періоди та чинники становлення науковця» висвітлено дитячі та юнацькі роки Б. К. Єнкена. Визначним етапом формування наукового світогляду стало його навчання у Тамбовському реальному училищі (1886-1893 рр.) та Ризькому політехнічному інституті (РПІ) з 1893р. по 1900 р. Після закінчення РПІ вчений долучився до впровадження суспільної агрономії на рівні регіону із широким поповненням новітніми науковими знаннями.

Протягом цього часу Б. К. Єнкен працював повітовим агрономом Петровської земської управи Саратовської губернії. Саме під час роботи агроном вчений, впровадив новітні заходи з переходу від виключно зернової до травопільної системи землеробства, надавав агрономічну допомогу населенню, брав активну участь у

²¹ К закладке главного здания Харьковской селекционной станции. *Южно-Русская сельскохозяйственная газета*. 1909. № 25/26 (31 июля). С. 10-12.

²² Б. Е. В Комитете сельскохозяйственного растениеводства Харьковского общества сельского хозяйства. *Сельскохозяйственный вестник Юго-Востока*. 1914. № 14 (15 июля). С. 18-19.

²³ Юрьев В. Я. Евтушенко М.В., Гельмер О. Ф. Краткие итоги работы отдела селекции 1910-1923 гг. / Харьковская областная сельскохозяйственная опытная станция. Москва : Новая деревня, 1925. Вып. 30. С. 12, 15-16.

грунтово-кліматичних дослідженнях даного регіону з метою створення Саратовської сільськогосподарської дослідної станції (нині ФДБНУ «Науково-дослідний інститут сільського господарства Південного Сходу» РАСГН). У 1900 р. у м. Анапа на власній ділянці він заклав виноградно-виноробне господарство. Основні результати діяльності були опубліковані в часописах Самарської губернії та міській «Земській газеті».

У підрозділі 2.2. «Наукова та організаторська діяльність у Харківському товаристві сільського господарства та сільськогосподарської промисловості (ХТСТГ) (1908-1919 рр.)» викладено матеріал про найбільш плідний період у становленні та науковому доробку вченого. Активна діяльність сприяла завершенню формування наукового світогляду Б. К. Єнкена, як видатного вченого і провідного фахівця у багатьох галузях аграрного виробництва. Особливо значущою була ініціатива науковця щодо створення, розвитку, репрезентації та удосконалення діяльності дорадчого органу ХТСТГ – Комітету сільськогосподарського рослинництва. Робота комітету полягала в облаштуванні дослідних станцій, ділянок із сортовипробування, дослідів з мінеральними добривами, інтродукцією для регіону рослин тощо; контрольно-насінневих господарств, лабораторій; наданні інформаційної допомоги, підтримки з організації виставок, конкурсів; проведенні нарад, бесід, лекцій із аграрної тематики; здійсненні громадського контролю над виробництвом і збутом насінневого та посадкового матеріалу й ін. Протягом 1913 р. Б.К. Єнкен керував роботою Довідково-посередницького бюро, яке діяло при Комітеті і виконувало функції забезпечення технічними засобами для проведення цільових селекційних робіт. Особливо важливою була участь ученого в організації та роботі I-го Всеросійського з'їзду діячів із селекції сільськогосподарських рослин, насінництва і розповсюдження насінневого матеріалу (1911 р., м. Харків). Науковець подав на з'їзді такі програмні доповіді: «Необхідність скликання всеросійських з'їздів по окремим галузям дослідної справи і негайної організації обласних з'їздів (комітетів) на місцях», «Селекція та її значення закордоном», «До питання про організацію селекції сільськогосподарських рослин в Росії», «До питання про сільськогосподарську контрольну діяльність селекційних станцій», «Про організацію товариства селекції сільськогосподарських рослин і насінництва юга Росії при Харківському товаристві господарства». Встановлено, що у доповідях учений висвітлював актуальні питання зі створення у країні дослідних і селекційних станцій та спеціалізованих відділів, пропонував створення навчальних кафедр і наукових видань з прикладної ботаніки, організацію системи насінневих і контрольно-насінневих станцій. На науковій основі дослідник обґрунтував діяльність контрольно-насінневих станцій з можливістю захисту посівного матеріалу від зловживань торговців, районування насінництва та ін.

Завдяки фінансовій підтримці Департаменту землеробства Б.К. Єнкен перебував у закордонному відрядженні у Німеччині, Австрії, Данії та Швеції для ознайомлення із постановкою дослідної справи та новітніми досягненнями аграрної науки. Знаходячись у відрядженні, Б. К. Єнкен працює в Інституті бродильних речовин і крохмального виробництва та на Дослідній станції з переробки хлібів у Берліні; на селекційних станціях у Галле (Німеччина) та Свальофі (Швеція);

протягом двох семестрів є слухачем сільськогосподарського відділення університету в Галле. 18–22 вересня 1911 р. як єдиний представник Російської імперії він узяв участь у 4-й Міжнародній генетичній конференції у Парижі (Франція), яка фактично стала підґрунтям для розгортання робіт з генетики та постановки селекційної роботи на науково-генетичну основу. Вчений відвідав 18-ту щорічну виставку німецьких пивоварних ячменів і хмелю та машин із пивоваріння у Берліні. За результатами стажування та ініціативи Харківського товариства сільського господарства, Б.К. Єнкен видає 32-сторінкову брошуру-звіт «Листи із-за кордону (нотатки селекціонера)», що відіграла значну роль в ознайомленні широких верств учених та аграріїв з досягненнями науки і сільськогосподарського виробництва у передових європейських країнах.

Після повернення з відрядження, за ініціативою вченого та сприянням Комітету сільськогосподарського рослинництва, він провів першу в Російській імперії нараду з пивоварного ячменю (1914 р.), де виступив з двома доповідями: «Пивоварні ячмені в Західній Європі і їх селекція» та «Про роботу селекційного відділу з пивоварними ячменями». На Обласному з'їзді фахівців із селекції та насінництва (1912 р., м. Санкт-Петербург) Б. К. Єнкен довів про державницьку необхідність складання періодичних і систематичних оглядів новітньої літератури із селекції та насінництва у галузевих часописах.

У 1910 р. науковець співпрацює з Бюро з прикладної ботаніки Сільськогосподарського вченого комітету і особисто з його директором Р. Е. Регелем, у 1912 р. поновлює співпрацю.

Після Всеросійської наради з питань сільськогосподарської дослідної справи у Санкт-Петербурзі (1913 р.) Б. К. Єнкен доклав великих зусиль для створення розгалуженої мережі лабораторій із всебічної оцінки якостей зерна, зокрема борошномельних лабораторій. На цій нараді вчений виступив із доповіддю «До питання про порайонне обстеження місцевих сортів сільськогосподарських рослин», в якій запропонував перспективний план дій з цього питання, реалізований на Харківській селекційній станції шляхом проведення експедицій.

У 1913 р. дослідник узяв участь у 1-му Всеросійському сільськогосподарському з'їзді у Києві, де виступив із такими доповідями: «Значення і методика індивідуального та масового відбору»; «Задачі схрещування в російських умовах» (у них говориться про застосування генетичного, до 4-го покоління, аналізу масового вивчення сортів, особливо місцевих); «Про невідкладну необхідність дослідження сортів сільськогосподарських рослин» (рекомендує проводити обстеження сортів сільськогосподарських рослин за уніфікованими («однородними») програмами, що допускає зведення отриманих матеріалів і під керівництвом або за участі обласних станцій та дослідних установ). Також він запропонував у найближчому майбутньому скликати спеціальний з'їзд або при одному із найближчих всеросійських з'їздів з дослідної справи організувати спеціальну секцію з питань районного обстеження сільськогосподарських рослин.

У 1914 р. за ініціативою Б.К. Єнкена відбулася перша експедиція з дослідження Харківської губернії на предмет залучення місцевих сортів і форм польових культур, що мала фундаментальне значення для їхнього збереження та

подальшої селекційної роботи.

Провідному вченому і практику у рослинницькій галузі Б.К. Єнкену належать 56 наукових праць, в яких ним піднімалися нагальні питання ведення тваринницької галузі (селекція, утримання, годівля, зберігання і переробка продукції, питання ветеринарії).

Починаючи з 1915 р. до кола наукових інтересів ученого входять проблеми галузевої кооперації. Для їхнього вирішення він співпрацював із Комітетом з підтримки сільської кооперації, який було створено Харківським товариством сільського господарства у 1889 р. Головне завдання даного органу полягало в допомозі кооперативним організаціям у закупівлі необхідних їм товарів, а також збуванні виробленої сільськогосподарської продукції. Від імені цього комітету він бере участь у кооперативних з'їздах у південних губерніях країни. Так, 8–10 липня 1916 р. Б.К. Єнкен був учасником 4-го зібрання уповноважених Товариства споживчих товариств півдня Росії, яке успішно діяло, незважаючи на воєнний стан. У 1918–1919 рр. вчений активно співпрацює із Центральним українським сільськогосподарським кооперативним союзом («Централом»), публікуючись у його виданнях «Хлібороб-Кооператор», «Сільський господар».

У 1918 р. на Харківській обласній нараді з дослідної справи науковець виступив з доповіддю «До організації дослідної справи» і вніс пропозицію щодо створення спеціального координуючого органу, що мав об'єднати діяльність дослідних установ у регіоні.

Б.К. Єнкен одним із перших звернув увагу на необхідність організації Курсів з підготовки інструкторів з дослідної справи. У 1919 р. він очолював курси, розробив їхній статут і програму, проводив практичні заняття до моменту свого від'їзду до Краснодару. Це була перша задокументована спроба підготовки фахівців із дослідної справи в Україні.

Третій розділ «Б.К. Єнкен як організатор сільськогосподарської дослідної справи в Україні» має важливе значення у дисертаційному дослідженні, оскільки в ньому висвітлено основні напрями роботи видатного вченого і розкрито подальший розвиток його наукової спадщини.

У підрозділі 3.1. «Діяльність Б. К. Єнкена на Харківській селекційній станції (1908-1919 рр.)» розкрито науковий доробок дослідника на Харківській селекційній станції, який визначався такими напрями: селекцією, інтродукцією та акліматизацією, формуванням колекцій генетичних ресурсів рослин, ботаніко-екологічною характеристикою сільськогосподарських рослин, контрольної-насіневою справою, дослідженнями з фітопатології та ентомології, оцінкою якості зерна зернових культур, зокрема борошномельних якостей пшениці та пивоварних стосовно ячменю.

Особливо значущою була безпосередня участь ученого у створенні та облаштуванні станції, збору вихідного матеріалу з озимих і ярих польових культур. У 1913 р. на Нараді із сільськогосподарської дослідної справи у Петрограді Б.К. Єнкен одним з перших поставив питання про необхідність збору та збереження зразків генетичного різноманіття культурних і диких рослин, у тому числі старомісцевих сортів і створення колекцій генофонду. Він зробив важливі практичні

кроки у цьому напрямі як один з організаторів першої великої експедиції 1914 р. зі збору зернових польових культур, що ґрунтовно вивчалися, а цінні форми залучалися до селекційного процесу. За перші роки роботи Харківської селекційної станції було зібрано 10 тис. зразків, які створили робочі колекції. Цим він закладав підґрунтя для організації у майбутньому Національного банку генетичних ресурсів рослин України при Інституті рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН.

Важливою подією була активна участь науковця у Першому з'їзді із сільськогосподарської дослідної справи Південно-Східної Європейської Росії і Північного Кавказу 24–26 травня 1912 р. у Ростові-на-Дону (Росія). На з'їзді обговорювалися проект відкриття Південно-Східної обласної сільськогосподарської дослідної станції у Ростові-на-Дону та її структурна побудова.

Б.К. Єнкен разом із А. М. Рабіновичем ініціював створення біля Харкова спеціалізованої ентомологічної дослідної станції. У 1913 р. він взяв активну участь у розробленні «Проекту положення про Харківську обласну дослідну станцію».

Вчений зробив значний особистий внесок у закладення основ української селекції і створення у 1911 р. наукової школи з культури соняшнику на Харківській селекційній станції. Результатом селекційної роботи стало виведення дослідником перших вітчизняних сортів соняшнику Зеленка (Харківський 76) і Харківський 27-82 (районовані відповідно у 1927 і 1930 рр.); разом із О.Ф. Гельмером та А.В. Чернишовим – сорту озимого жита Немишлянське 953 (1923 р.); селекційне покращення сортів жита Пярнуське, Альпійське, Єлісейське, Заальське та ін., низки селекційних ліній ячменю (Aestivum MB/72, Aestivum 065/72, Europeum MB/133, Medicum Wernerі 0143/72 та 0149/72, Aestivum 0151/72, 0128/72 та 0169/72).

Працюючи на Харківській селекційній станції, Б. К. Єнкен зарекомендував себе ще як енциклопедист. Так, ним підготовлено серію статей до Народної енциклопедії наукових і прикладних знань, а саме четвертого тому «Сільське господарство», другого напівтому «Землеробство», яку було надруковано у 1910–1912 рр. у 14 томах, 21 книзі під загальною редакцією професора В. Я. Данилевського. Це видання відіграло важливу роль у поширенні серед широких кіл фахівців і виробників сільськогосподарської продукції досягнень науки і передового досвіду.

У підрозділі 3.2. «Розвиток наукової спадщини вченого» проаналізовано розвиток наукового доробку Б. К. Єнкена. Традиції і напрями, започатковані вченим, продовжили і розвинули керівники УНДІРСіГ, академіки ВАСГНІЛ Б. М. Рожественський, В. Я. Юр'єв та інші.

Одним із найбільш значущих напрямів, у закладенні основ якого велику роль відіграв Б. К. Єнкен, є створення та ведення Національного банку генетичних ресурсів рослин. Саме Б. К. Єнкен, віддаючи належне мобілізації кращих сортів вітчизняної та зарубіжної селекції як вихідного матеріалу для селекційних програм, одним із перших вказав на небезпеку звуженню генетичного різноманіття культурних і дикорослих рослин та необхідність збереження їхнього генетичного різноманіття у спеціальних колекціях при селекційних установах. Послідовником робіт науковця у справі збору і зберігання рослинного різноманіття на Харківській селекційній станції був його учень М. М. Кулешов, який у 1925 р. організував і очолив Українську дослідну станцію ВІР (с. Литвинівка, Харківська обл.). У 1956 р.

він разом з Л. М. Делоне, соратником Б. К. Єнкена, організував лабораторію рослинних ресурсів Українського науково-дослідного інституту рослинництва, селекції та генетики АН УРСР (УНДІРСіГ), нині – Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН. Після набуття Україною незалежності у 1993 р. на базі лабораторії рослинних ресурсів УНДІРСіГ було організовано Національний центр генетичних ресурсів рослин. Наукову і координаційну структуру з формування та ведення Національного генбанку рослин України створювали на чолі з В. К. Рябчуном провідні вчені інституту С. В. Рабінович, І. А. Гур'єва, Р. Л. Богуславський, а також науковці і селекціонери інших установ України. На даний час генбанк має обсяг 148,8 тис. зразків, представлених 442 культурами, 1775 видами рослин, і входить до першої двадцятки найбільших генбанків світу.

У 1913 р. Б. К. Єнкеним було закладено підґрунтя для розвитку наукового напрямку з оцінки якості зерна, яке одержало подальший розвиток у лабораторії технології зерна, заснованій у 1933 р. М. Й. Мельниковим на Харківській селекційній станції його послідовниками М. М. Стрельніковою, Л. П. Кучумовою, Р. Г. Пархоменко та іншими.

З ініціативи і підтримки дослідника у 1913 р. на Харківській селекційній станції організується лабораторія фітопатології, очолювана видатними вченими А. О. Потебнею, а потім Т. Д. Страховим та їх послідовниками; лабораторія ентомології – під керівництвом І. В. Ємельяновим.

Важливим напрямом роботи науковця на Харківській селекційній, пізніше дослідній станції було розроблення методики польового досліду. Цей напрям було продовжено академіком Б. М. Рожественським, О. Ф. Глянцевим, В. Г. Вольфом, П. П. Літуном та їхніми співробітниками й послідовниками, забезпечивши Харківській школі фахівців із даної галузі високу оцінку з точки зору достовірності одержаних результатів і надійності рекомендацій.

Науково-видавнича діяльність Б. К. Єнкена має продовження у виданнях Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН – міжвідомчому тематичному науковому збірнику «Селекція та насінництво», науковому журналі «Генетичні ресурси рослин», науково-виробничих збірниках «Вісник Центру наукового забезпечення АПВ Харківської області» та «Посібник українського хлібороба», а також у великій кількості монографій, наукових видань, брошур, бюлетенів.

Підрозділ 3.3. «Життя і наукова діяльність ученого на Кубані (1919-1924 рр.)» охоплює виробничо-практичну і науково-освітню роботу у державних установах і навчальних закладах.

Перший підперіод діяльності на Кубані (з 1919 р. до травня 1920 р.) розпочався для науковця лікуванням у м. Анапа. Після одужання він працює спочатку фахівцем із виноградарства і садівництва, а згодом завідувачем агровідділу Управління радгоспами Анапського району. Упродовж серпня 1921 – травня 1924 рр. вчений обіймає посади спеціаліст із селекції та секретаря Планової комісії Кубано-Чорноморського обласного земельного управління; від 5 травня 1924 р. – очільника відділу страхування від градобиття Кубано-Чорноморського держстраху; до 14 липня 1924 р. – старшого інспектора Кубчорнооблстраху; до 20 грудня 1924 р. – лектора з основ сільського господарства і завідувача навчально-показових ділянок

Кубанського вищого педагогічного інституту; до 10 січня 1925 р. – директора педагогічного технікуму. Окрім цього, протягом 1921-1922 рр. він викладає курс лекції із загального землеробства в Північнокавказькому сільськогосподарському технікумі аж до його закриття. У 1921-1924 рр. Б. К. Єнкен був членом Ученого комітету Ради з обстеження Кубанського краю; секретарем сільськогосподарської секції та головою підсекції комітету з питань селекції і насінництва; у 1923-1924 рр. – доцентом Кубанського сільськогосподарського технікуму. Вчений активно друкував роботи із проблемних питань, насамперед, у галузевих періодичних виданнях.

У підрозділі 3.4. *«Виробничо-практична робота у Сільськогосподарському науковому комітеті України (СГНКУ), Державній хлібній інспекції та у Всеукраїнському товаристві насінництва (ВТН) (1924-1930 рр.)»* висвітлено науково-організаційну роботу ученого у цих установах. За результатами своєї діяльності він є одним з основоположників системи оцінки якості продукції сільського господарства, зокрема борошномельних якостей пшениці та пивоварних властивостей зерна ячменю в Україні. Завідуючи головною лабораторією Державної хлібної інспекції Одеського морського порту й району, він взяв участь у розробленні методологічних основ роботи відповідної служби в УСПК.

За його допомогою на базі ВТН було організовано музей, у якому зібрали демонстраційний матеріал, а саме насіння, колосся, качани та ін. Працюючи на чолі науково-дослідного відділу ВТН, вчений фахово і професійно висвітлював напрями діяльності Харківської селекційної станції (1908-1919 рр.), а також результати експедиційних обстежень Харківської губернії на предмет пошуку цінних місцевих сортів. Б. К. Єнкена можна вважати одним із фундаторів розробки нормативних документів в Україні щодо апробації сортових посівів і становлення державного контролю за якістю насіння.

На посаді вченого секретаря СГНКУ Б. К. Єнкен, крім виконання координаційних функцій, сприяє вирішенню актуальних питань сільськогосподарської ботаніки. Очолюючи Ботанічну секцію, він досліджував сільськогосподарські рослини, працював над заходами по боротьбі зі шкідниками та хворобами, проводив дослідження ґрунтів з точки зору їх пристосованості до вирощування сільськогосподарських рослин. Разом з О. А. Янатою проводив роботу з інтродукції та систематизації рослин, розроблення і використання української ботанічної термінології.

У підрозділі 3.5. *«Науково-педагогічна робота у Маслівському сорто-насінневому технікумі ім. К. А. Тимірязєва»* висвітлено виробничо-практичну і науково-освітню діяльність ученого у навчальному закладі з 13 липня 1926 р. по 1929 р., а також у проведенні селекційної роботи із зерновими культурами на Миронівській селекційно-дослідній станції (нині Миронівський інститут пшениці ім. В.М. Ремесла НААН). Б. К. Єнкену належить визначальна роль у підготовці відповідних кваліфікованих наукових кадрів. За його керівництва здійснили свої перші наукові кроки згодом всесвітньо відомі вчені-селекціонери Ф. Г. Кириченко, П. Х. Гаркавий, В. М. Ремесло, П.К. Шкварніков, С.Я. Красвий та інші.

У 1926 р. за дорученням підсекції культурних рослин Ботанічної секції СГНКУ науковець створив при технікумі лабораторію з дослідження технічних властивостей сільськогосподарських рослин, продуктів їхньої переробки і стандартизації або борошномельно-хлібопекарсько-олійну. У 1927 р. Б. К. Єнкен організував й очолив Київську лабораторію з вивчення хлібопекарських і борошномельних властивостей зерна по лінії Сорто-насінневого управління Цукротресту (СНУ), а у 1928 р. створив лабораторію борошномельного і хлібопекарського випробування зерна у Всеукраїнському торговельному музеї.

Б. К. Єнкен був головою редакційної комісії видання «Записки Маслівського сорто-насінневого технікуму»; редагував видання ВТН «Атестат», «Відомості про господарства, що розмножують посівний матеріал для Всеукраїнського товариства насінництва», «Бібліографічний покажчик з питань насінневої справи».

Другий Кубанський підперіод (1930-1943 рр) розпочався роботою завідувачем кафедри Кубанського сільськогосподарського інституту (нині Кубанський державний аграрний університет). Через загострення хвороби (сухоти), що дошкуляла йому протягом життя, вчений перейшов на посаду професора і очолив наукову бібліотеку Кубанської дослідної станції ВІР, під час роботи в якій упорядкував і поповнив бібліотечний фонд. Другу світову війну професор Б. К. Єнкен зустрів на Кубанській дослідній станції в селищі Отрадо-Кубанське. Під час гітлерівської окупації станції науковець віддав усі сили збереженню однієї з базових дослідних станцій ВІРу – Кубанської (Гулькевичський район, Краснодарський край) і її унікальної колекції генофонду. Після звільнення станції у 1943 р. вчений пішов із життя і був похований на цвинтарі селища Отрадо-Кубанське; на жаль, могила вченого не збереглася.

У четвертому розділі «Творча спадщина Б. К. Єнкена» розкрито науково-організаційну та широку рецензійну діяльність професора Б.К. Єнкена.

У підрозділі 4.1. «Напрями наукової діяльності вченого» проаналізовано творчу спадщину Б.К. Єнкена, яка налічує понад 127 видань. З них значна частина присвячена популяризації наукових знань у середовищі сільськогосподарської науки. Пік наукових і науково-популярних праць припадає на період роботи на Харківській селекційній станції та у Харківському товаристві сільського господарства та сільськогосподарської промисловості. У цей період учений брав активну участь у з'їздах з актуальних питань ведення сільського господарства. Методом історико-наукового аналізу доведено, що доповіді Б. К. Єнкена про: 1) створення дослідних станцій, полів та окремих галузей; 2) питання практичної та наукової селекції на станціях; 3) створення мережі насінневих і контрольно-насінневих станцій для вивчення сільськогосподарських рослин; 4) створення спеціальних розсадників дикорослих і місцевих сортів сільськогосподарських рослин при селекційних і дослідних установах; 5) збереження цінних сільськогосподарських рослин у колекціях, у майбутньому – генбанках; 6) підготовку наукових кадрів не втратили актуальності до сьогодні. Їх головні висновки можуть бути затребувані в сучасній аграрній науці та практиці.

У підрозділі 4.2. «Автор науково-популяризаційної літератури, редактор і бібліограф» висвітлено напрями діяльності вченого в царині розповсюдження серед

аграріїв досягнень вітчизняної та зарубіжної сільськогосподарської науки. Під час роботи на посадах повітового агронома, агронома-організатора і суспільного агронома у Саратовській губернії (1903–1906 рр.) вчений активно поширював новітні агрономічні знання у селянських громадах, серед державних службовців та ін., зокрема у газеті «Гамбовський голод», одним із трьох редакторів і засновників якої він був у 1904 році. У період роботи на Харківській селекційній станції Б. К. Єнкен виступає популяризатором, активно співпрацює з виданнями «Хлібороб», «Хлібороб-Кооператор», «Сільський господар», «Агроном». Завідуючи відділом земського місцевого суспільного життя й урядових рішень, він є відповідальним секретарем «Південно-Російської сільськогосподарської газети» (1908 р.), готує серію статей до четвертого тому видання «Сільське господарство», «Народної енциклопедії наукових і прикладних знань» (1910–1912 рр.). Вченим розроблено проект першого номера нового наукового журналу «Сільськогосподарське рослинництво півдня Росії». На сторінках цих видань він активно впроваджує кращі сорти сільськогосподарських культур, перш за все селекції Харківської дослідної станції; технології вирощування різних культур; засоби механізації у рослинництві та тваринництві; способи переробки та зберігання рослинницької та тваринницької продукції, дає поради з інших нагальних питань. На пізньому етапі роботи у Харкові він гаряче пропагує кооперативний шлях організації та ведення сільського господарства, як прогресивний на той час.

У 1920–1924 рр. Б.К. Єнкен друкує науково-популярні статті на сторінках періодичних видань Краснодарського краю: «Червона зірка», «Сільськогосподарська кооперація», «Пам'ятка тютюника Кубані», «Червоний прапор», «Радянський станичник». З 1925 р. вчений був членом редколегії громадсько-професійного та наукового часопису «Земельник» – друкованого органу науково-технічних секцій Всеробітземлісу в Україні; у 1927–1928 рр. – редактором «Записок Маслівського сорто-насінневого технікуму ім. К.А. Тімірязєва», де також приділяв увагу поширенню наукових знань і передового досвіду.

ВИСНОВКИ

У результаті проведення комплексного дослідження і систематизування матеріалу щодо особистості та наукового пошуку Б. К. Єнкена зроблено такі висновки:

1. Борис Карлович Єнкен посідає значне місце серед видатних діячів сільськогосподарської науки першої половини ХХ ст. Проведений історіографічний аналіз свідчить про пробіли у біографічних відомостях про дослідника в історичній науковій літературі. Сукупність залучених у дослідження і систематизованих історико-документальних джерел є достатньою для всебічного освітлення наукової проблеми. Завдяки їхньому комплексному використанню розкрито значення наукової та педагогічної діяльності Б. К. Єнкена.

У процесі вивчення наукового доробку вченого сформовано джерельну базу, до якої увійшла значна кількість архівних матеріалів. За темою дисертаційного дослідження було опрацьовано документи із 9 фондів, 21 справи чотирьох архівних

установ. Особливо цінними стали архівні документи, які було залучено у процес дослідження вперше. Основу джерельної бази склали наукові праці самого вченого. За допомогою джерельної бази вдалося розкрити основні напрямки і результати науково-освітньої діяльності дослідника і розподілити їх у хронологічній послідовності.

2. З'ясовано, що постать Б. К. Єнкена як людини і фахівця має багато складових, які були сформовані з дитинства та розвинуті згодом постійною роботою над собою. Аналіз джерельної бази дав змогу визначити чинники, які вплинули на формування світогляду Б. К. Єнкена як науковця: виховання за кращими морально-етичними традиціями в юнацькі роки, здібності до природничих наук; навчання у Тамбовському реальному училищі та у Ризькому політехнічному інституті; робота на посаді повітового агронома у Саратовській губернії; наукова та організаційна діяльність у Харківському товаристві сільського господарства та сільськогосподарської промисловості, на Харківській селекційній станції. Проаналізовано, що насамперед його індивідуальні здібності, критичне мислення, самостійність і послідовність пошуку, ініціативність і наполегливість, чітка громадянська позиція заклали підґрунтя у становленні Б. К. Єнкена як ученого широкого профілю.

3. У ході дисертаційного дослідження розроблено п'ятиетапну періодизацію творчого шляху дослідника за напрямками навчального та наукового розвитку, що дало змогу хронологічно відстежити та розкрити найважливіші події у житті і творчій спадщині вченого з 1873 по 1943 рр.:

- перший період (1873-1900 рр.) – виховання за високими морально-етичними принципами в родині, навчання у Тамбовському реальному училищі та Ризькій політехніці;

- другий період (1900-1908 рр.) – перший етап агрономічної діяльності, що проходив у Саратовській губернії. Вчений був одним із фундаторів у період розгортання суспільної агрономії та сільськогосподарської дослідної справи в країні. Найважливішим напрямом наукової діяльності стає робота з питань суспільної агрономії, насінництва, плідництва та сільськогосподарської дослідної справи;

- третій період (1908-1919 рр.) – діяльність у Харківському товаристві сільського господарства та сільськогосподарської промисловості, організація Харківської селекційної станції і робота на ній. Науковець вирішує проблемні питання за такими напрямками: сільськогосподарська дослідна справа, рослинництво, селекція, насінництво; активно займається публікацією тематичних праць. У цей час відбувається закладання теоретичних основ зі збору, вивчення, збереження рослинних ресурсів і створення на Харківській станції підґрунтя для організації Національного генбанку рослин;

- четвертий період (1919-1930 рр.) – виробничо-практична і науково-освітня робота вченого у державних установах і навчальних закладах Краснодарського краю, Державній хлібній інспекції в Одеському морському порту, Сільськогосподарському науковому комітеті України (СГНКУ), Всеукраїнському товаристві насінництва (ВТН), Маслівському сорто-насінневному технікумі ім. К. А.Тимірязева та Київській лабораторії Сорто-насінневого управління

Цукротресту. У цей період було закладено напрям з оцінки якості зерна і створено за ним науково-дослідні лабораторії; продовжено роботу за такими напрямами, як рослинні ресурси, інтродукція, сільськогосподарська ботаніка, селекція;

- п'ятий період (1930-1943 рр.) – науково-педагогічна діяльністю у Кубанському сільськогосподарському інституті та бібліотечна справа на Кубанській дослідній станції Всеросійського НДІ рослинництва ім. М.І. Вавилова (ВІР). Дослідник активно працює за такими напрямами: селекція, насінництво, просвітницька робота, бібліографічна діяльність і збереження колекцій сільськогосподарських культур.

4. На основі аналізу джерельної бази розкрито основні напрями творчих пошуків Б. К. Єнкена: рослинництво, селекцію та насінництво, вчення про генетичні ресурси рослин, комплекс дисциплін з якості сільськогосподарської продукції, зокрема хлібопекарських якостей пшениці та пивоварних властивостей ячменю, організацію сільськогосподарської дослідної справи, суспільну агрономію, сільськогосподарську кооперацію, історію аграрної науки і виробництва, сільськогосподарську бібліографію. Як додаткові напрями наукових інтересів і діяльності вченого визначено технічне забезпечення аграрного виробництва, плідівництво, виноградарство та виноробство, овочівництво, тваринництво, маркетинг.

5. Шляхом аналізу наукових праць Б. К. Єнкена та історіографічних джерел розкрито його вагомий внесок у становлення суспільної агрономії та сільськогосподарської дослідної справи на всіх етапах творчої і громадської діяльності. Працюючи повітовим агрономом у Саратовській губернії (1900-1908 рр.), він надавав агрономічну допомогу населенню, був активно задіяний у ґрунтово-кліматичних дослідженнях даного регіону з метою створення Саратовської сільськогосподарської дослідної станції. На свої кошти заклав виноградно-виноробне господарство біля м. Анапа на Кубані (1900 р.), на якому вів дослідження.

Під час роботи у Харківському товаристві сільського господарства та сільськогосподарської промисловості науковець брав участь в організації Харківської селекційної, а потім дослідної станції; був ініціатором широкого залучення місцевого й інорайонного насінневого матеріалу, на основі якого відбулося розгортання селекційної роботи з метою забезпечення агровиробників кращими сортами. Б. К. Єнкен був ініціатором і одним з організаторів у 1914 р. експедиції по Харківській губернії зі збору різноманітних зразків культурних і диких рослин, у тому числі старомісцевих сортів і створення колекцій генофонду. Він відіграв вагомий роль в організації Комітету сільськогосподарського рослинництва (1914 р.), Всеукраїнського товариства насінництва (1922 р.) і Всеукраїнського торговельного музею при ньому.

Дослідник запропонував створення на селекційних станціях і селекційних відділах обласних сільськогосподарських дослідних станцій лабораторій з вивчення хлібопекарських і борошномельних властивостей селекційного матеріалу. Обіймаючи посаду завідувача головної лабораторії Державної хлібної інспекції Одеського морського порту й району, Б.К. Єнкен розробив методологічні основи

роботи Державної хлібної інспекції. Він надав план організації насінневої справи на Кубані, організував і вів активну роботу у Київській лабораторії з вивчення хлібопекарських і борошномельних властивостей зерна по лінії Сорто-насінневого управління Цукротресту (СНУ).

Вчений проводив результативну науково-організаційну роботу у Сільськогосподарському науковому комітеті України (1924-1926 рр.), завідував Ботанічною секцією, сприяв вирішенню актуальних питань сільськогосподарської ботаніки; досліджував сільськогосподарські рослини, працював над заходами по боротьбі зі шкідниками та хворобами, ретельно вивчав ґрунти з точки зору їхньої пристосованості до вирощування сільськогосподарських рослин; розробив проект з організації елітного насінневого розсадника; проект держконтролю виробництва й торгівлі насіннєвим матеріалом.

6. Доведено значущість наукових праць Б. К. Єнкена для закладання основ вітчизняної селекції. Вона визначається розробкою теоретичних основ селекції рослин; залученням і впровадженням іноземних наукових і практичних розробок з цього напрямку; створенням української наукової школи селекції соняшнику, виведенням перших вітчизняних сортів цієї культури – Зеленка (Харківський 76) і Харківський 27-82, а також сорту жита озимого – Немишлянське 953 та низки ліній ячменю. Обґрунтовано видатну роль ученого як одного з перших, хто вказав на небезпеку звуження генетичного різноманіття рослин і ініціював роботу зі збору, вивчення, збереження та ефективного використання генетичних ресурсів рослин.

7. Залучені джерела дали змогу з'ясувати внесок Б.К. Єнкена у підготовку наукових кадрів з рослинництва, селекції та насінництва, оцінки якості зерна, дослідної справи. Зокрема розкрито важливі для вітчизняної аграрної науки і освіти результати роботи науковця у Маслівському сорто-насінневому технікумі ім. К.А.Тимірязєва, на Курсах з підготовки інструкторів із дослідної справи (м. Харків), у Кубанському сільськогосподарському технікумі (м. Краснодар).

8. Досліджено, обґрунтовано і охарактеризовано розвиток закладених вченим наукових напрямів на Харківській селекційній станції та у спадкоємних установах (нині Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН) , а також в інших наукових закладах України і країн колишнього СРСР. Одним з найбільш значущих результатів доробку Б. К. Єнкена є створення Національного банку генетичних ресурсів рослин України; його роботи у цьому напрямі були першими кроками у всесвітньому русі зі збереження біорізноманіття, що втілюється у створення мережі банків генетичних ресурсів рослин у країнах світу, прийнятті Конвенції з біологічного різноманіття (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) та інших важливих міжнародних документів.

Проведене дослідження із залученням репрезентативної джерельної бази дає підстави стверджувати, що Б. К. Єнкен був видатною постаттю у вітчизняній аграрній науці, зробивши вагомий внесок у становлення і розвиток рослинництва, селекції, сільськогосподарської дослідної справи, суспільної агрономії у першій половині ХХ століття. Його діяльність охоплювала різні напрями сільськогосподарської науки і виробництва, її результати дотепер не перестають бути актуальними. Теоретичні та практичні праці посприяли розвитку окремих

напрямів агрономії, селекції та насінництва, технології зерна, а також тваринництва. Науковий доробок Б. К. Єнкена широко використовується у природничих, соціальних і педагогічних науках, визначає перспективу розвитку сільськогосподарської науки в Україні і є загальносвітовим надбанням.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Сергєєва І.Л. Б.К. Єнкен (1873-1943): формування особистості та наукового світогляду. *Історія науки і біографістика*: електронне наукове фахове видання. 2018. Вип. 1. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2018-1/16.pdf>.
2. Ірина Сергєєва. Б.К. Єнкен як предтеча Національного генбанку рослин України. *Часопис української історії*. Київ, 2018. Вип. 38. С. 123-130.
3. Сергєєва І. Б.К. Єнкен і Харківське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості (1908-1919 рр.). *Переяславський літопис*: зб. наук. статей. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 13. С.194-204.
4. Сергєєва І.Л. 1-й Всеросійський сільськогосподарський з'їзд у діяльності та творчій спадщині Б.К. Єнкена. *Історія науки і техніки*. Київ, 2018. Том 8. Вип. 1 (12). С. 228-232.

Статті у закордонних наукових виданнях

5. Сергеева И.Л. Професор Б.К. Енкен как селекционер зерновых культур. *Молодой ученый* : междунар. науч. журнал. Казань, 2018. № 20 (206). С. 360-363.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

6. Сергєєва І.Л. Краснодарський період (1919-1924) у житті та науковій діяльності Б.К. Єнкена. Матеріали дев'ятих наукових читань, присвячених діяльності Олександра Парфенійовича Бородіна (1848 - 1898): 14 жовтня 2013 р., м. Київ. Київ, 2013. С.97-99
7. Сергєєва І.Л. Б.К. Єнкен і становлення досліджень з оцінки якості зерна сільськогосподарських культур. *Історія освіти, науки і техніки в Україні* : матер. XXIII Всеукраїнської конференції молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів присвячена 100-річчю Національної академії наук України: Мат. конф., 20 квітня, 2018 р. м. Київ. С. 164-167.
8. Сергєєва І.Л. Внесок Б.К. Єнкена у науковий здобуток Харківської селекційної станції та подальший розвиток його спадку. *Історія освіти, науки і техніки в Україні* : матер. XIII всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і спеціалістів (18 травня, 2018 р.). Київ, 2018. С.158-162.

АНОТАЦІЯ

Сергеєва І.Л. Професор Б.К. Єнкен (1873-1943) – вчений, педагог, організатор вітчизняної агрономії та сільськогосподарської дослідної справи першої половини ХХ століття. Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки. – Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, Київ, 2019.

Дисертація є фундаментальним історико-науковим дослідженням, у якому, базуючись на результатах аналізу історіографічних та архівних матеріалів і використовуючи методологічні засади, розкрито багатосторонню діяльність Б. К. Єнкена – провідного вченого, організатора вітчизняної агрономії та сільськогосподарської дослідної справи першої половини ХХ століття. Проаналізовано ступінь наукової розробки предмета дослідження і встановлено, що діяльність вченого, яка відзначається науковою та практичною значущістю і актуальністю, раніше не була комплексно вивчена. Проведений аналіз його наукової спадщини висвітлив його вагомий внесок у розвиток вітчизняної сільськогосподарської науки. З'ясовано напрями діяльності вченого: суспільна агрономія, селекція та насінництво, рослинництво, організація дослідної справи, запобігання звуженню генетичного різноманіття сільськогосподарських культур, збір, вивчення та збереження генетичних ресурсів рослин, виноградарство, виноробство, садівництво, городництво, тваринництво. Висвітлено значення науково-організаційної, видавничої, педагогічної та інших сторін діяльності Б. К. Єнкена. Охарактеризовано реалізацію його наукової спадщини у роботах Харківської селекційної станції, у подальшому – в Інституті рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН, зокрема створення та ведення Національного банку генетичних ресурсів рослин України.

Ключові слова: Б. К. Єнкен, сільськогосподарська дослідна справа, агрономія, селекція, товариство, Харківська селекційна станція, Маслівський сорто-насінневий технікум імені К. А. Тимирязєва, Ризька політехніка, з'їзд, генофонд, колекція.

АННОТАЦИЯ

Сергеева И.Л. Профессор Б.К. Енкен (1873-1943) - ученый, педагог, организатор отечественной агрономии и сельскохозяйственного опытного дела первой половины ХХ века. Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.07 – история науки и техники. – Национальная научная сельскохозяйственная библиотека НААН, Киев, 2019.

Диссертация является фундаментальным научным исследованием жизненного и творческого пути известного ученого, в котором раскрыт вклад Б.К. Енкена в развитие отечественной агрономии и сельскохозяйственного опытного дела как на территории Украины, так и бывшего СССР в первой половине ХХ века. Диссертационная работа состоит из введения, четырех разделов, выводов к каждому из них, общих выводов, списка литературных источников, приложений.

Во введении доказана актуальность выбранной темы диссертационного исследования, раскрыта ее связь с научными программами, планами, темами,

сформулированы цель, задачи, методы научного исследования, хронологические и территориальные границы, объект, предмет, научная новизна полученных результатов, практическое применение полученных результатов, структура диссертации, озвучен особый вклад ученого в развитие отраслей сельского хозяйства, представлены сведения о публикациях Б. К. Енкена. Указано, что деятельность ученого по изучению и решению проблемы по сбору и сохранению образцов генетического разнообразия культурных и диких растений, в том числе староместных сортов и созданию коллекций генофонда ранее не была предметом исследований. Приведенный историографический обзор данной темы показывает, что данная проблема изучалась фрагментарно и требует более углубленного изучения.

В первом разделе «Степень научной разработки, литературная база и методы исследования» проведен комплексный анализ историографической ситуации научной проблемы, изучена база источников, обосновано использование методологических принципов и методов диссертационного исследования. Основная часть работы построена на анализе архивных документов, периодических изданий и научных трудов самого ученого. Благодаря проведенному контент-анализу, научное наследие Б. К. Енкена разделено по направлениям: организация опытного дела (32), отечественная агрономия (31), сельскохозяйственная кооперация (19), животноводство (15), популяризационная деятельность (12), садоводство (6), техническое обеспечение (6), защита растений (5) и картофелеводство (1). Выделено два главных направления в исследованиях ученого - организация опытного дела и отечественная агрономия.

Во втором разделе используя анализ историографических и архивных материалов, раскрыты основные факты, которые повлияли на становление и формирование научного мировоззрения будущего ученого. На основе проведенного историко-аналитического анализа научного и жизненного пути исследователя, а также привлечения научного наследия удалось дополнить периодизацию жизненного и творческого пути Б. К. Енкена. *Первый период* (1873-1900 гг.) характеризуется формированием научного мировоззрения будущего ученого в период обучения в реальном училище (г. Тамбов, Российская империя) и в Рижском политехническом институте (1893-1900 гг.) (г. Рига, Российская империя). *Второй период* (1900-1908 гг.) – первый этап агрономической деятельности уездным агрономом в Саратовской губернии (1900-1907 гг.). Впервые найдена информация об участии Б.К. Енкена в аграрных беспорядках, которые фатально отразились на творчестве и жизненном укладе ученого. В этот период Б.К. Енкен закладывает виноградно-винодельческое хозяйство и принимает активное участие в организации Саратовской сельскохозяйственной опытной станции (1907 г.). *Третий период* (1908-1919 гг.) был связан с работой в Харьковском обществе сельского хозяйства и сельскохозяйственной промышленности. Важными составляющими данной деятельности стали организация Харьковской селекционной станции (июль 1908 г.) и заложение теоретических основ в научные исследования полевых культур. *Четвертый период* (1919-1930 гг.) обозначился производственно-практической и научно-образовательной работой ученого. Б.К. Енкен активно работал в следующих направлениях: селекция, интродукция и акклиматизация, формирование коллекций

генетических ресурсов растений, ботанико-экологическая характеристика сельскохозяйственных растений, контрольно-семенное дело, исследования по фитопатологии и энтомологии, оценка качества зерна злаков. Читал лекции по таким дисциплинам: агрономия (земледелие), специальная селекция, общая селекция с генетикой и биометрикой, семеноводство и зерноведение с мукомольным делом, опытное (исследовательское) дело. *Пятый период* (1930-1943 гг.) связан с научно-педагогической деятельностью в Кубанском сельскохозяйственном институте и библиотечным делом на Кубанской опытной станции Всероссийского НИИ растениеводства имени Н.И. Вавилова (ВИР).

В третьем разделе проанализирована научная и организаторская деятельность ученого и основные направления его исследований. Раскрыто его первенство в изучении и сохранении генетических ресурсов растений. Опираясь на такие научные работы Б.К. Енкена как: *«К вопросу о порайонном обследовании местных сортов сельскохозяйственных растений»*, *«Селекция и ее значение за границей»*, *«О крайней необходимости исследования сортов сельскохозяйственных растений»*, *«К вопросу об организации селекции сельскохозяйственных растений в России»*, *«К вопросу о контрольной деятельности селекционных станций»* и т.д., изучен и проанализирован весомый вклад ученого в организацию лабораторий по технологической оценке селекционного материала, что стало фундаментом в становлении и организации Национального банка генетических ресурсов растений Украины. Установлено, непосредственное участие Б.К. Енкена в создании лаборатории мукомольного и хлебопекарного испытания зерна.

В четвертом разделе раскрыто научное наследие, состоящие из статей профессора, которые на сегодняшний день не утратили своей актуальности. Впервые найдены авторские доклады Б. К. Енкена об реорганизации Харьковской селекционной станции в Харьковскую областную сельскохозяйственную станцию, которые выделяются новизной и научным подходом к сложившейся проблеме.

Основная часть статей посвящена проблемам агрономии, селекции, сельскохозяйственного опытного дела, растениеводства, семеноводства, животноводства, плодоводства и т.д. Ученый одним из первых указал на проблему сужения генетического разнообразия староместных сортов и форм, которые нужно сберегать и включать в селекционный процесс как ценный исходный материал.

Ключевые слова: Б. К. Енкен, сельскохозяйственное опытное дело, агрономия, селекция, общество, Харьковская селекционная станция, Масловский сорто-семенной техникум имени К. А. Тимирязева, Рижская политехника, съезд, генофонд, коллекция.

ANNOTATION

Sergyeyeva I.L. "Professor B. K. Yenken (1873-1943) – a scientist, teacher, organizer of domestic agronomy and agricultural research in the first half of the XX century." Manuscript.

The theses for the degree of candidate of historical sciences, specialty 07.00.07 – History of Science and Technique. – State Scientific Agricultural Library of NAAS of Ukraine. Kyiv, 2019.

The thesis is a fundamental historical-scientific research in which, based on the results of the analysis of historiographical and archival materials and using methodological principles, there is disclosed the multilateral activity of B.K. Yenken - a leading scientist, organizer of domestic agronomy and agricultural research in the first half of the twentieth century. The degree of scientific development of the research subject has been analyzed and it has been established that the activity of the scientist which is sparkled by scientific and practical significance and relevance was not previously comprehensively studied. The analysis of his scientific heritage highlighted its significant contribution to the development of domestic agricultural science. The directions of the scientist's activity are revealed: public agronomy; breeding and seed production; plant growing; organization of a research case; prevention of gene pool erosion; collecting, study and conservation of plant genetic resources; viticulture; winemaking; gardening; vegetable growing; animal husbandry. The importance of scientific-organizational, publishing, pedagogical and other aspects of B. K. Yenken's work is highlighted. The implementation of his scientific heritage in the works of the Kharkiv Breeding Station, in the future - at the Plant Production Institute named after V. Ya. Yuryev of NAAS, in particular the creation and maintenance of the National Bank of Plant Genetic Resources of Ukraine was described.

Key words: B. K. Yenken, agricultural research work, agronomy, breeding, society, Kharkiv Breeding Station, Maslivsky Varietal and Seed Technical School named after K. A. Timiryazev, Riga Polytechnic, congress, gene pool, collection.